

**ВІЙСЬКОВА ДОПОМОГА СРСР РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ ІСПАНІЇ
У ПЕРІОД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1936 – 1939 РР.**

Події, пов'язані з громадянською війною 1936–1939 років в Іспанії, стали предметом поглибленого вивчення, зокрема значну увагу науковців привертала проблематика дослідження питань радянської військової допомоги республіканській Іспанії. Спеціальних праць із заданої теми не створено ні у вітчизняній (українській), ні у зарубіжній історіографії. Це пояснюється цілим рядом об'єктивних та суб'єктивних причин, в тому числі тим, що автори не мали доступу до всіх необхідних архівних фондів, матеріали яких дали б ключ до реальної оцінки військової допомоги СРСР Іспанській республіці.

Дана стаття є спробою об'єктивного висвітлення різноманітних аспектів військової допомоги СРСР Іспанській республіці впродовж громадянського конфлікту 1936-1939 років в Іспанії.

Проблеми радянської військової допомоги республіканській Іспанії знайшли повне відображення в 6-томному виданні «Історія Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. 1941-1945 рр.» Найбільш повно питання радянської військової допомоги республіканській Іспанії висвітлені в 2-му томі праці «Історія другої світової війни. 1939 – 1945» і «Радянській військовій енциклопедії» (т. 5). Однак порівняно невеликий обсяг розділів і глав не дозволив повно розкрити всі питання військової співпраці СРСР та республіканської Іспанії в 30-ті роки.

Із останніх праць можна виокремити монографію М. Мещерякова «Іспанська республіка і Комінтерн», яка ґрунтується на обширній джерельній базі. Слід також відзначити збірник «Солідарність народів з Іспанською республікою. 1936-1939», в якому питання надання радянської військової допомоги Республіці зайняли достатнє місце. Вагомий документальний матеріал міститься в численних мемуарах радянських учасників організації надання військової допомоги іспанському народу, що були об'єднані в збірники і вийшли окремими виданнями. Серед них слід відзначити спогади І. Артем'єва, А. Ветрова, Н.М. Кузнецова¹.

Для більшості радянських досліджень, які торкаються проблем військової допомоги Радянського Союзу республіканській Іспанії в 30-ті роки, характерні певна односторонність, введення малої кількості нових документів. В цих працях відсутній глибокий аналіз ефективності військової співпраці обох країн.

Значне місце висвітленню подій в Іспанії 1931-1939 рр., в тому числі допомоги СРСР Республіці, відведено в зарубіжній історіографії. Цій темі присвячено праці А. Віньяса, Р. Карра, Д. Кеттеля, С. Ларрасабала, Ж. Сорія, Х. Томаса². Однак і в зарубіжних дослідженнях військова допомога Радянського Союзу іспанському народу не стала предметом спеціального вивчення.

Найбільш повно, комплексно і, найголовніше, документально дослідив військову допомогу СРСР республіканській Іспанії російський історик Ю.Є.Рибалкін³. Він вказує, що 29 вересня 1936 року на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) було ухвалено рішення відповідно до проекту плану від 14 вересня про проведення операції “Х”, тобто надання активної військової допомоги республіканській Іспанії. Всі наступні рішення щодо відрядження зброї та людей до Іспанії приймалися також на Політбюро після відповідної санкції Сталіна⁴.

Практично всі західні науковці підтверджують прибуття радянської військової техніки у значних обсягах, зокрема танків та літаків у жовтні 1936 року. Різної тільки у датах: 4 жовтня, 13 жовтня, 15 жовтня⁵. Ж.Сорія - француз-інтербригадivecь та автор двотомної монографії “Війна і революція в Іспанії. 1936-1939 ” вказує, що з 15 жовтня на мадридський фронт почала надходити радянська військова техніка. Всього в республіканській обороні столиці були задіяні 50 танків та 100 літаків, що прибули з Радянського Союзу. За своїми технічними характеристиками, за оцінкою французького автора, вони переважали аналогічну німецьку та італійську військову техніку⁶.

Серед головних напрямів операції “Х” Ю.Є.Рибалкін виділяє такі: військово-технічна допомога; діяльність радянських військових радників і спеціалістів в будівництві збройних сил республіки, розробка операцій Народної армії (НА) і Флоту; підготовка спеціалістів для НА і безпосередня участь у бойових діях радянських добровольців⁷. Найбільше здогадок та чуток плелось довкола того, як СРСР міг доправити до Іспанії, тобто на відстань в 3,5 тис. км, таку велику кількість зброї. Подейкували, що підводними човнами, що радянські таємні бази дислокувалися у Середземномор'ї тощо. Про це докладно розповідає Ю.Є.Рибалкін. Доставка вантажів здійснювалася до Піренейв винятково кораблями. Найголовніше полягало у забезпеченні їхнього маскування. Тому транспорт зі зброєю чи воєнними матеріалами умовно іменували “ігреками” з послідовними

номерами. Для них розроблявся детальний маршрут, про який команда не знала до самого відходу корабля, план дезінформації противника (зміна прапорів, назв, фарб, супроводжуючі документи, частина команди маскувалася під туристів тощо). Склади Наркомату оборони відвантажували спочатку техніку до чорноморських портів (Одеса, Севастополь, Феодосія, Керч), а далі кораблі йшли через Босфор і Дарданелли через Середземне море і до Картагени. Після активізації дій противника на південних морських комунікаціях вантажі здебільшого відправляли з північних портів (Ленінград, Мурманськ) до французьких портів Гавр чи Шербур, а звідти потягами через територію Франції до Іспанії⁸.

Всього до портів Республіки дійшло 66 “ігреків”: в 1936-1937 роках – 52, 1938 році – 13, в 1939 – 1⁹.

Питання кількості та обсягів військової техніки, зброї, матеріалів, доправлених з СРСР до Іспанії, так само як і чисельність радянських радників й спеціалістів, з’ясована достатньо повно, головне – документально¹⁰. За цими найновішими даними, республіканці отримали від своїх союзників 1360 літаків, що дорівнює кількості літаків, отриманих націоналістами (від СРСР – 980, Франції – 250, Канади – 40, Голландії – 50, США – 20, від інших країн світу – 20), і танків – 900, бронемашин – 300, разом 1200 (так само, як і у націоналістів); артилерійських гармат – 1550 (у 2 рази менше, ніж у націоналістів), кулеметів – 15000 (у 2 рази менше, ніж Німеччина і Італія доставили Франко), авіабомб 110 тисяч штук (у 6 разів більше, ніж отримали націоналісти). До цього списку необхідно додати гвинтівки, снаряди, набой, 28 тисяч тонн бензину, 32 тисячі тони нафти-сирцю, 4650 тонн мастил, трактори тощо¹¹.

Питання щодо якісних параметрів радянської військової техніки і зброї, доправленої Іспанській республіці, практично з’ясоване. Частина стрілецької зброї, артилерійських систем та мінометів була застарілою, часів першої світової війни. Проте бойова техніка – літаки і танки, бронемашини – усе нові моделі, які за тактико-технічними даними не поступалися італо-німецьким аналогам. Цю думку підтримує іспанський історик Х.М.Гарсія Ескудеро. Радянський Союз, як Німеччина та Італія, використали Піренеї як полігон для випробувань своєї нової зброї. Радянські спеціалісти детально звітували про якість техніки, вносили рекомендації й удосконалення, на основі яких відбувалася модернізація техніки та розробка нових типів літаків і танків¹².

У останніх публікаціях знайшла заповнення ще одна “біла пляма” у радянсько-іспанських відносинах, а саме: питання про оплату допомоги. Радянські поставки оплачувались іспанським золотим запасом (510 тонн золота). Це рішення було прийнято 15 жовтня 1936 року прем’єром Л.Кабал’єро і міністром фінансів Х.Негрінном. Обставини цієї операції, механізм доправки золота у Москву нині детально з’ясовували як іспанські, так і російські науковці, серед них: А.Віньяс, Х. Кобо, Х.Томас, Ю.Є.Рибалкін¹³. Інша річ, що розвінчано стійкий міф радянської епохи про “безкорисливість” допомоги СРСР, що перетворився у “бастіон” боротьби проти міжнародного фашизму.

Отже, допомога братній республіканській Іспанії була перетворена радянським керівництвом в звичайний комерційний захід. Більше того, авторський колектив праці “Зраджена Іспанія. Радянський Союз в іспанській громадянській війні” запевняє, що Сталін ще й займався шахрайством, продаючи іспанцям зброю. Цього радянське керівництво досягало тим, що запропонувало іспанцям спеціальний офіційний курс 5,3 карбованця за 1 долар, тоді як офіційний обмінний курс долара на той час становив 2 карбованця за 1 долар. В результаті цієї операції ціни на радянську зброю були збільшені майже вдвічі¹⁴.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Артемьев И.И. Позывные Москвы: Воспоминания. – Минск, 1978; Ветров А.А. Волонтеры свободы: Воспоминания участника национально-революционной войны в Испании. – М., 1972; Кузнецов Н.Г. На далёком меридиане: Мемуары. 3-е изд. – М., 1988; 2. Vinas A. Oro de Moscu. – Barcelona, 1979; Carr R. The Spanish Tragedy: The civil war in perspective. – London, 1977; Cattel D/T/ Soviet Diplomacy and the Spanish civil war. – Berkeley, 1956; Larrazabal Jesus Salas. Intervencion extranjera en la guerra de Espana. – Madrid, 1974; Soria G. Guerra y revolucion en Espana, 1936 – 1939. – Barcelona, 1980; Thomas H. The Spanish Civil War. – London, 1977; 3. Рыбалкин Ю. Е. Операция «Х». Советская военная помощь республиканской Испании (1936 – 1939). – М., 2000; 4. Рыбалкин Ю.Е. Вказана праця. – С. 28 – 32; 5. Рыбалкин Ю.Е. Вказана праця. – С. 42; Payne Stanley G. El regimen de Franco. 1936-1975. – Madrid, 1987.- P. 140; Smyth Denis. We Are with You: Solidarity and self interest in Soviet Policy towards Republican. 1936-1939// Edinburgh University Press. – 1996. - P. 93-99; 6. Сория Ж. Война и революция в Испании. 1936 – 1939. – Т.2. – М., 1987. – С. 192 – 196, 210; 7. Рыбалкин Ю.Е. Вказана праця. – С. 36; 8. Там само. – С. 38-43; 9. Там само. – С. 43; 10. Мещеряков М.Т. Советский Союз и антифашистская

война испанского народа (1936 – 1939 гг.)// История СССР. – 1988. - №1. – С. 31; Мещеряков М.Т. СССР и гражданская война в Испании// Отечественная история. – 1993. - №3. – С. 86; Новиков М.В. СССР, Коминтерн и гражданская война в Испании 1936 – 1939 гг. – Ярославль, 1994. – С. 51 – 55; Рыбалкин Ю.Е. Вказана праця. – С. 44 – 45; 11. Robert H. Whealley. Foreign intervention in the Spanish Civil War. //The Republic and the civil war in Spain. – London, 1971.- P. 233; Suares Fernandes Luis. Franco y la URSS. La diplomatica secreta (1946-1970). – Madrid, 1987. – P. 940 – 942; 12. Мещеряков М.Т. СССР и гражданская война в Испании// Отечественная история. – 1993. - №3. – С. 86; Escudero Jose Maria Garcia. Historia politica de las dos Espanas. - T.4. – Madrid, 1976. – P. 1638; 13. Кобо Х. Мифы и аналогии. Заметки о гражданской войне в Испании// ЛГ – Досье. – 1992. - №5. – С. 22 – 23; Рыбалкин Ю.Е. Вказана праця. – С. 90 – 101; Thomas Hugh. The Spanish civil war. – New York, 2001. – P. 934 – 935; Vinas A. El oro espanol en la guerra civil. – Madrid, 1976. – 218 p.; Vinas A. Oro de Moscu. – Barcelona, 1979. – 136 p.; 14. Spain Betraid. The Soviet Union in the Spanish Civil War. – Yall University Press. - 2001. – P. XVII.

Т.В. Боднарчук

ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ФЕНОМЕН В ЙОГО ЗВ'ЯЗКАХ З ІНШИМИ КУЛЬТУРАМИ

В останній третині ХХ століття в надрах модернізму виникає новий історичний, суспільно-політичний та культурний феномен, який отримав назву постмодернізму. Як і кожна епоха в історії культури, він схильний заперечувати та переосмислювати епохи попередні, при цьому залишаючи їх досвід. Фундаментальним принципом постмодернізму стає, насамперед, перебудова ідеологічних схем, що з'явилися на основі модерністських уявлень. Виникає потреба в глобальному перегляді та запереченні модерністської системи уявлень про світ. Цей перегляд стає наслідком розчарованості людини в ідеалах попередньої культури і посиленні ідей песимізму, стирання контурів між формами і структурами, заперечення усього, що не вписується у постмодерновий програмний погляд на світ. Спробу дефінітивного аналізу постмодернізму було зроблено не лише західними, але й російськими та українськими науковцями, серед яких ґрунтовністю і виваженістю суджень вирізняються дослідження І.Льїна¹, О.Забужко², З.Краснодембського³, А.Пелипенко⁴, Т.Алексєєвої⁵ тощо. Результатом їх розмірковувань над дефініцією „постмодернізм” стала констатація того, що цим терміном охоплюється надзвичайно багатопланове утворення. Постмодернізм проявляється в усіх галузях сучасної культури: від філософії і мистецтва до способів діяльності людини і суспільства взагалі. Постмодернізм сформував власну ідеологію, головними тезами якої стали нищівна критика традиційних цінностей, гуманізму, історизму та раціоналізму, неприйняття устрою сучасного суспільства та людини, яка здатна бути відповідальною за свої вчинки.

Теоретики постмодернізму наголошують на тому, що сучасність викликала не просто кризу цінностей, але й остаточне знищення метафізики. Саме звідси вони відштовхуються у дослідженні постмодернізму як історичного феномену європейської свідомості, в якій склалась унікальна ситуація. Постмодерністська культура атомізує ще недавно впорядковану систему форм та значень і знаходить новий хаотичний конгломерат, вже не природний і навіть не природно-культурний, а цілковито культурний. Звідси і "музейне" відношення до всього попереднього досвіду культури. Та, не дивлячись на таке відношення, в культурі постмодернізму можна констатувати різноманітні та різнорівневі зв'язки з іншими культурними епохами. На них звертали увагу окремі науковці, кожного з яких цікавили взаємозв'язки постмодернізму лише з однією певною культурою. Так, Д. Чижевський⁶ та Н.Хомеча⁷ акцентують використання сучасною культурою барокових традицій, І. Лімборський⁸ - принципів Просвітництва. Метою даної статті стала спроба визначення усієї повноти взаємозв'язків постмодернізму з культурами інших історичних періодів. Постмодернізм уже сформував свої власні певні норми та традиції, що і дозволяє такі взаємозв'язки встановити.

Як вже було зазначено на початку, постмодернізм знищив класичний європейський раціоналізм та метафізику. На зміну їм прийшли антиієрархізм, деконструктивізм, індетермінізм. Саме тому можна стверджувати про прихід „нової первісності” – повернення до архаїки на новому цивілізаційному рівні. При цьому, крім соціально-економічних, політичних і екологічних компонентів кризи сучасної постіндустріальної цивілізації, говорять про магічний ренесанс, неоміфологізм, підйом містицизму, нових, а точніше, старих форм релігійності. Саме тому можна вбачати схожість світоглядних положень між архаїчною і сучасною культурними епохами, яка полягає в аспектах уявлень про цілісність та ієрархічність реальності. В архаїчному мисленні світ як щось ціле ще не усвідомлений в рефлексії. Для дослідника доби постмодернізму світ вже не є цілісним.